

e-ISSN: 2619-9114

December / Aralık 2025, Cilt / Volume 9, Sayı / Issue 2

İsmâîl b. Sinân es-Sivâsî ve *Ferâidu Mülteka'l-Ebhur* İsimli Eseri

Ismâîl b. Sinân al-Sivâsî and His Work Named Ferâid al-Mülteka al-Ebhur

Muhammed Emin AK

Dr., Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kayseri, Türkiye
Dr., Preacher, Directorate of Religious Affairs, Kayseri, Turkey
m.eminak38@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-1934-3684>

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Ak, Muhammed Emin. "İsmâîl b. Sinân es-Sivâsî ve *Ferâidu Mülteka'l-Ebhur* İsimli Eseri". *Batman Akademi Dergisi* 9/2 (Aralık 2025), 221-237.

Doi: 10.58657/batmanakademi.1749479

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 23 Temmuz 2025

Accepted / Kabul Tarihi: 22 Eylül 2025

Published / Yayın Tarihi: 31 Aralık 2025

Pages / Sayfa: 221-237.

Plagiarism / İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Bu makale Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Davut İltaş danışmanlığında hazırlanan ve Ağustos 2024 tarihinde tamamlanan *İsmâîl b. Sinân es-Sivâsî'nin Ferâidu Mülteka'l-Ebhur* İsimli Eserinin *Tahkik ve Tahlili* (*Kitâbu't-Tahâre-Kitâbu'l-i'Tâk arası*) isimli doktora tezinden üretilmiştir.

This article is derived from the doctoral dissertation titled "The Critical Edition and Analysis of İsmâîl b. Sinân al-Sivâsî's *Ferâidu Mülteka'l-Ebhur* (from *Kitâbu't-Tahâre* to *Kitâbu'l-Itâq*)", which was completed in August 2024 at the Institute of Social Sciences, Erciyes University, under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Davut İltaş.

Öz: İsmâîl b. Sinân İstanbul'da müderrislik ve Sivas'ta müftülük yapmış, Mültekâ'ya Ferâid isminde şerh yazmış bir âlimdir. Müellif bu şerhi 1031/1622 yılında yazmaya başlamış 1035/1625 yılında tamamlamıştır. Ferâid, Mültekâ'nın ibarelerini ve kullanımı yaygın olmayan kelimelerini açıklamakla birlikte Halebî'nin tercihlerinin delillerini de açıklamıştır. Bununla birlikte bazen kendisi tercihte bulunmuş bazen de Mültekâ'nın metnini eleştirmiştir. Kendi döneminin güncel fikhî problemlerini klasik fıkıh birikiminden faydalanarak çözmüştür. Ferâid kendisinden sonraki dönemde önemli bazı fıkıh eserleri tarafından da dikkate alınmıştır. Ferâid'in bir diğer önemli yönü ise, bir ibarenin ya da hükmün açıklanması için birkaç eserden aldığı pasajları kompoze etme başarısıdır. Bu özellikleri sebebiyle, hacimli bir şerh olan Ferâid'in, Mültekâ'nın önemli şerhlerinden biri olduğu söylenebilir. Bu makalede İsmâîl b. Sinân'ın hayatı ve eserlerinden bahsedilip Ferâidu Mülteka'l-ebhur'un müellife aidiyeti, yazılış sırası ve tarihi, yazılış nedeni, muhtevası, önemi, konuların işleniş tarzı ve sistematığı, fıkıh literatüründeki yeri, Ferâid'de kendisinden istifade edilen kaynaklarla Ferâid'den sonraki kitaplarda Ferâid'e yapılan atıflar tespit edilerek incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Halebî, Mültekâ, Sivâsî, Ferâid.

Abstract: Ismâîl b. Sinân was a scholar who served as a professor (mudarris) in Istanbul and a mufti in Sivas. He wrote a commentary titled Farâid on Multaqâ. The author began writing this commentary in 1031/1622 and completed it in 1035/1625. Farâid explains the phrases and rarely used words found in Multaqâ and also provides the evidence for the legal preferences of Halabî. Additionally, Ismâîl b. Sinân occasionally made his own legal preferences and sometimes critiqued the main text of Multaqâ. He tackled contemporary legal issues of his time by utilizing the accumulated knowledge of classical Islamic jurisprudence. Farâid was also taken into account by significant jurisprudential works that came after it. One of its most notable features is the author's ability to compose explanations of certain phrases or rulings by skillfully combining passages from multiple sources. Because of these characteristics, Farâid, being a comprehensive commentary, can be considered one of the significant commentaries on Multaqâ. This article aims to discuss the life and works of Ismâîl b. Sinân, examining the authorship, chronology, purpose of writing, content, importance, method and structure of Farâidu al-Multaqâ al-Abhur, its place in the jurisprudential literature, the sources used within it, and the references made to Farâid in later works.

Keywords: Islamic Law, al-Halabî, al-Mülteqâ, al-Sivâsî, Farâid.

Giriş

Hanefî mezhebinin özellikle muhtasar eserlerinin kaynağı İmam Muhammed'in (ö. 189/805) zâhiru'r-rivâye adıyla bilinen kitaplarıdır. Zâhiru'r-rivâye adıyla bilinen kitaplar, hicrî IV. asırda özetlenmiş, hicrî V. ve VI. asırda özetlenen bu kitaplar şerh edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ilmi bir faaliyet olarak, ancak pek çok farklı sebeplerle tekrar ihtisar çalışmaları ve bu muhtasarlar üzerine tekrar şerh çalışmaları yapılmıştır. İbrahim Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mültekâ* isimli eseri ve onun ilk şerhlerinden olan İsmâil b. Sinân'ın (ö. 1048/1638) *Ferâidu Mülteka'l-ebhur* isimli eseri hicrî X. ve XI. asırdaki ihtisar ve şerh çalışmalarının örneklerindendir.

İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin *Mültekâ* şerhi olan *Ferâidu Mülteka'l-ebhur* isimli eseri ise günümüze ulaşması açısından üçüncü; yazılış sırasına göre dördüncü; hacim açısından da en hacimli ilk şerhtir. İsmâil b. Sinân *Ferâid*'i onlarca eserden faydalanarak yazmıştır. Diğer eserlerden yaptığı alıntılarını başarılı bir şekilde kompozit etmiş ve kendi görüşünü ya da tercihini en sonda ifade etmiştir. *Ferâid*'in bu yönüyle bir değer kazandığı ve *Mültekâ* şerhleri arasında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu özelliği sebebiyle bu eserin ve müellifinin bu makale ile tanıtılması hedeflenmiştir.

Yapılan araştırma ve taramalar neticesinde *Ferâidu Mülteka'l-ebhur* üzerine tahkik ve tahlil çalışmaları yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar neşredilmemiştir. İsmâil b. Sinân es-Sivâsî hakkında bilgi veren kaynakların en önemlileri Türkçe olduğu için, tamamlanan çalışmalarda yazarlar bu kaynaklara ulaşamamıştır. Bu çalışmalar şunlardır:

1. Muhammed Şakib Abdülmühsin, *Kitabu't-Tahâre-Bâbu'l-Hayz Arası* (I/1-54a varakları arası), (Bağdat: Bağdat Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

2. Sad b. Salih b. Sad el-Avfî, *Babu'l-Hades fi's-Salat-Babu İdrâki'l-Farîza*, (I/114b-136b varakları arası), (Suudi Arabistan: Edebiyat ve İslami Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, hicrî 1441).

3. Hasan Hussein Abdullah al-Shami, *İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin Ferâidu Mülteka'l-Ebhur İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili* (*Kitâbu'l-İ'tâk-Kitâbu'l-Mükâteb arası*), (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024). Bu tezde İsmâil b. Sinân'ın hayatı ve eserleri etraflıca incelenmemiş bazı konular eksik kalmıştır. Diğer taraftan bu tezde *Ferâid*'in *Kitâbu'l-İ'tâk - Kitâbu'l-Mükâteb* arası tahkiki ve tahlili yapılmışken bu makalede genel bir bakışla *Ferâid* incelenmeye çalışılmıştır.

4. Hidayet DURNA, *İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin Ferâidu Mülteka'l-Ebhur İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili* (*Kitâbu'l-Mükâteb- Kitâbu'l-Ferâiz arası*), (Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi). Bu tez olarak çalışılmakta olup henüz tamamlanmamıştır.

Bununla birlikte İsmâil b. Sinân'ın elyazma bir kitabı yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiş ve elyazma bir fetvası üzerine de bir makale yazılmıştır. Bayram Kurt tarafından *İsmail b. Sinan es-Sivâsi* (ö 1048/ 1638)'nin *Haşiye ala Şerhi'l-İsam ala Risaleti'l-İstiare Adlı Eserinin Tahkiki* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019); Fetvası ise Fatih Çınar tarafından "İsmail es-Sivâsî ve Sûfiler'in Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, 2019, makale olarak çalışılmıştır. Bu çalışmalarda İsmâil b. Sinân'ın hayatı ve eserlerine dair bilgilere yer verilmiş olmakla birlikte, yüzeysel bir araştırma olarak kalmış ve bu iki çalışmada bazı yanlış bilgiler verildiği tespit edilmiştir. Bu makalede daha geniş bir araştırma yapılmış olmakla birlikte yapılan yanlışlar düzeltilmiştir.

1. İsmâil b. Sinân'ın Hayatı ve Eserleri

Müellif *Ferâid*'in mukaddimesinde adını İsmâil b. Sinân es-Sivâsî olarak vermektedir.¹ Eserinin sonunda ise ismini el-Hâc İsmâil ibnü'l-Hâc Sinân ibnü'l-Hâc İsmâil b. Hüseyin b. İbrahim b. Halil b. İsmâil şeklinde vermiştir.² Müellifin babasının adı Sinân'dır. Babası

¹ es-Sivâsî İsmâil b. Sinân, *Ferâidu Multeka'l-ebhur* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 763), 1/1a.

² İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 2/604b.

Bağdatlı İsmail Paşa müellifin tam ismini şöyle vermiştir: İsmâil b. Sinânü'd-dîn ebu'l-Berekât Muhammed (Mehmed) b. el-Hasen ez-Zilî ehu eş-Şeyh Şemseddîn es-Sivâsî el-Hanefî. (İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, (İstanbul: el-Maârifü'l-Celîletü fi Matbaatihe'l-Behiyye, 1951), 1/218.) Müellifin *Ferâid*'de zikrettiği silsile İsmâil b. Sinân b. İsmâil b. Hüseyin şeklindeyken, *Hediyetü'l-ârifin*'de İsmâil b. Sinânüddîn ebu'l-Berekât Muhammed b. el-Hasen şeklinde olup, İsmâil ismi zikredilmemiş, ayrıca Hüseyin ismi el-Hasen olarak zikredilmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin babası Muhammed'in İsmâil adında bir oğlunun olduğu da kaynaklarda ifade edilmiştir. (Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 30 Ekim 2023). İsmâil b. Sinân *Ferâid*'de 1000/1592 yılında hacca gittiğinden ve Şemseddin es-Sivâsî'nin murafakatından bahsederken aynı yerde, merhum babamız (ابينا المرحوم) ifadesine yer vermiştir. (İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/237a). Buradaki "babamız" tabirini kendi babası için saygı ifadesi olarak anlamak doğru olacaktır. Çünkü *Ferâid*'de Muharrem Efendi'den bahsederken, onun Şemseddin Sivâsî'nin kardeşi olduğunu belirtmiş, Muharrem ya da Şemseddin Sivâsî için kardeşim diye bir ifade kullanmamıştır. (İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/530b). Muharrem ve Şemseddin Sivâsî'nin kardeşleri İbrâhim Efendi'nin oğlu Recep Efendi'nin (ö. hicrî 1016-1017) yazdığı *Hidâyet Yıldızı* isimli eserden İsmâil b. Sinân'ın Sivâsîler ailesinden olmadığı net olarak anlaşılmaktadır. Recep Efendi'nin vefat tarihi ve ailesi göz önünde bulundurulduğunda hem Sivâsîler hem de İsmâil b. Sinân'ın ailesini yakinen tanıyan birisi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bu konuda en güvenilir bilgiyi veren kişinin Recep Efendi olduğu söylenebilir. O, İsmâil ve babası Sinân hakkında şu bilgileri vermektedir: "Şemseddin Sivâsî'nin halifelerinden biri Hacı Sinân'dır. Şeyhi Şemseddin'e 18 yıl hizmet etmiştir." dedikten sonra: "Cenâb-ı Hak bu zâta çok sâlih ve zeki bir çocuk ihsân etmiştir ki Hazretin kerâmâtı faslında ismi geçen İsmâil Efendi'dir. Küçük yaşta Arapça'yı tahsile çalıştı ve birçok fenleri güzel bir şekilde öğrendi. Hazretten de tefsîr ve Muhtasarü'l-Menâr şerhi "Zübdetü'l-esrâr" kitabını okudu. Âlî ilimleri ve fenleri nefsinde cem' ile akrân ve emsâline fâik oldu. Hazretle birlikte hacca gittikten sonra Dârü's-saltanat-ı Kostantiniyye'de Sultan Murad'ın hocası fazıl-ı şehir Mevlânâ Sâdeddin'in meclisine devâm ile ondan mülâzim ve sonra bazı medâriste müderrislik yaptı. Şimdi Sivas'ta tedris-i ulûm ile meşgullerdir. Allah muvaffak etsin." (Recebü's-Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı Şemseddin Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, çev. Hüseyin Şemsi Güneren (İstanbul: Seçil Ofset, 2000), 63). Bu bilgiler ışığında İsmâil b. Sinân'ın Sivâsîler ailesinden olmadığı

Şemseddin es-Sivâsî'nin (ö. 1006/1597) halifelerindendir. 18 yıl ona hizmet etmiştir. Babasının âlim, fakih ve zahit bir kimse olduğu bilgileri mevcuttur.³

Müellif küçük yaşlarda Sivas'ta medrese tahsiline başlamıştır. Salih ve zeki bir çocuk olarak tanıtılmıştır. İlim hayatındaki başarısıyla daha çocukken dikkat çekmiştir. Sivas'taki eğitiminin ardından, hicrî 1000 yılının haccına gittikten sonra, İstanbul'a gitmiş, eğitimini tamamlamış, bir süre İstanbul'da müderrislik yaptıktan sonra Sivas'a dönmüş, ilim hayatına burada devam etmiştir.⁴

Müellifin eğitim aldığı iki hocasının ismine ulaşılabilmiştir. Bunlar, Ahmed Efendi (Şemseddin es-Sivâsî) ve Sultan Murad'ın hocası Hoca Sâdeddin Efendi (ö. 1008/1599)'dir.⁵

İsmâil b. Sinân, Sivas'ta müftülük görevinde bulunmuş,⁶ Müftü İsmâil Efendi ve Mevlana İsmâil olarak tanınmıştır.⁷

Müellifin babası hakkında verilen bilgiler, *Ferâid*'deki bazı ifadeler ve anlatımları, kendisinin tasavvufi yönünün olduğunu göstermektedir. Örneğin *Ferâid*'i yazmaya karar verme aşamasıyla ilgili açıklamalarda bulunurken, Muharrem Efendi'nin (ö. 1010/1601'den sonra) oğlundan Şeyh Abdülmecid es-Sivâsî (ö. 1049/1639) diye bahsetmekte ve bu konuda

anlaşılmaktadır. Aynı eserde (s. 74) Şemseddin Sivâsî'nin kardeşlerinden bahsedilirken şu bilgiler de verilmiştir: "Ceddimiz Ebu'l-Berekât Efendi'nin Hazret-i Şems'ten sonra gelen mahdûmu Şeyh İsmâil Efendi'dir. Sâlih, temiz, haktan ayrılmaz, kâriü'l-Kur'ân bir zât idi. Hazretle birlikte Hicaz'a gitmişti." Bu bilgilerin dikkatli bir şekilde incelenmemesinden dolayı *Ferâid*'in müellifi İsmâil b. Sinân ile Şemseddin Sivâsî'nin kardeşi İsmâil b. Muhammed (Mehmed), Şemseddin Sivâsî ya da Sivâsîler ailesinden bahseden eserlerin hemen hemen tamamında karıştırılmıştır. Çünkü ortak noktalar çoktur. Aynı zamanda, aynı ortamda yaşamış olmaları; Şemseddin Sivâsî ile birlikte ikisinin de hicrî 1000 yılının haccına gitmiş olmaları ve ikisi hakkında da kaynaklarda teferruatlı bilginin olmaması bu karışıklığın sebebini açıklamaktadır. *Hidâyet Yıldızı*'nda verilen bilgiler ve İsmâil b. Sinân'ın eserlerinde şeceresini İsmâil b. Sinân b. İsmâil b. Hüseyin olarak açıkça yazması bu karışıklığı çözmektedir.

³ Recebû's-Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı Şemse'd-din Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, çev. Hüseyin Şemsi Güneren (İstanbul: Seçil Ofset, 2000), 63.

⁴ Recebû's-Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı*, 63. Recebû's-Sivâsî İsmâil b. Sinân'ın hacca gittiği tarihi hicrî 999 olarak; İsmâil b. Sinân ise *Ferâid*'de hicrî 1000 yılı olarak vermiştir. Recebû's-Sivâsî'nin hac yolculuğuna başlanan tarihi esas alarak hicrî 999 tarihini verdiği; İsmâil b. Sinân'ın ise eda ettikleri haccın ait olduğu seneyi esas alarak hicrî 1000 yılını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

⁵ Recebû's-Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı*, 63; Şerafettin Turan, "Hoca Sâdeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/18/196-197; Samettin Başol, "Osmanlı İlmiye Ricalinden Bânî Bir Devlet Adamı: Hoca Sâdeddin Efendi Vakıfları Ve Sunduğu Hizmetler", *Near East Historical Review* 13/1 (Ocak 2023), 47-49.

⁶ es-Sivâsî İsmâil b. Sinân, *Ferâidu Mülteka'l-ebhur* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1282), 1/366a; es-Sivâsî İsmâil b. Sinân, *Deverân-ı Sûfiyye'nin Câ'iz Olup Olmadığı Hakkında Risâle* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrîşah Sultan, 00294-008), 108a.

⁷ Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2005), 3; Müjgan Üçer, "Şemseddin Sivâsî Hazretleri (1520-1597) ve Son Sivâsîlerden Hatıralar", *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri* (Sivas, 2010), 39.

onun himmetinin bereketinden bahsetmektedir.⁸ Ayrıca mutasavvıf olan babası Hacı Sinân'ın himmetinden ve babasının 18 yıl hizmetini gördüğü şeyhi Şemseddin es-Sivâsî'nin kerametinden de bahsederek, "şeyhim" diye ifadeler kullanmıştır.⁹ Bu ifadeler İsmâil b. Sinân'ın tasavvufî yönünün de olduğunu göstermektedir. Şemseddin es-Sivâsî'den her açıdan faydalandığı ayrıca ifade edilmiştir.¹⁰

Ölüm tarihi hakkında kaynaklar 1047/1637¹¹ ve 1048/1638¹² şeklinde iki tarih vermektedir. *Mecmau'l-enhur* sahibi Şeyhîzâde Abdurrahman (ö. 1078/1667) bu tarihlerden 1048/1638'i, Ş. Selim Has 1047/1637 tarihini tercih etmiştir.¹³ Müellif Sivas'ta vefat etmiş ve Halfelik Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁴

İsmâil b. Sinân'ın eserleri şunlardır: *Ferâidu Mülteka'l-ebhur*, *Şerhu risâleti's-sagâir ve'l-kebâir*¹⁵ ya da *Risâle fî uddi'l-kebîre*,¹⁶ *Takrîr-i Kâfiye*,¹⁷ *Hâşiye alâ şerhi ferâ'idî'l-fevâ'id li tahkiki maânî'l-istiâre*,¹⁸ *Risâletü Seb'a*,¹⁹ *Risâle fî tefsîri kavlihi Te'âlâ "Lâbisîne fihâ Ahkâbâ"*,²⁰ *Deverân-ı Sûfiyye'nin Câiz Olup Olmadığı Hakkında Risâle*,²¹ *Şerhun cedîd li't-tarîkati'l-Muhammediyye*,²²

⁸ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/2a.

⁹ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/237a.

¹⁰ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3.

¹¹ Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Musenna, 1941), 2/1815; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-Müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-Musenna, ts.), 2/290.

¹² Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd Ziriklî, *el-A'lam* (Daru'l-İlim, 2002), 1/314; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/218.

¹³ Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur* (b.y.: Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî, ts.), 2/783; Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/549.

¹⁴ Üçer, "Şemseddin Sivâsî", 39. Üçer'e göre Sivas Müftüsü İsmâil, Şemseddin Sivâsî'nin kardeşidir. Bizim tespitlerimize göre, Sivas müftüsü İsmâil b. Sinân olup Şemseddin Sivâsî'nin kardeşi değildir. Üçer bilgiyi nereden aldığını belirtmemiş, sadece Sivas müftülüğüyle şöhret kazanmış İsmâil Efendi'nin Halfelik Mezarlığı'nda medfun olduğunu yazmıştır.

¹⁵ Bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayi Efendi, nr. 297.3; Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Ktp., Bölge Yazma Eserler, nr. 297.481; Süleymaniye Ktp., Harput, nr. 297.3; Amasya Beyazıt Ktp, Bayazıt, 297.4; Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, nr. 297.4 ve diğerleri.

¹⁶ Bk. Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., Beyazıt, nr. 1061/9 78b-105a sayfalar arası; Milli Ktp., Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz B 762/16. İçerikleri incelendiğinde bu iki eserin aynı eser olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁷ Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 05325; Milli Ktp., Çankırı İl Halk Kütüphanesi, 18 Hk 47.

¹⁸ Bu eser Bayram Kurt tarafından İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin *Hâşiye alâ Şerhi'l-İsâm alâ Risâleti'l-İstiâre Adlı Eserinin Tahkiki* ismiyle yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2019).

¹⁹ Millet Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 04368/5.

²⁰ Süleymaniye Ktp., Reisulküttâb, nr. 01222-004, 23a.

²¹ Bk. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/308254>.

²² Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa, nr. 1549; Bursa İnebey Ktp., Haraççoğlu, nr. 768; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 01435, 01436; Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, nr. BY0000005354; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 01489 ve diğerleri. Nüshaların mukaddime ya da ferağ kayıtlarında eserin İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'ye ait olduğuna dair bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Rodos Hafız Ahmed Ağa nr. 1549'da kayıtlı olan nüshanın mukaddimesi öncesinde ki sayfada bu eserin, *Mültekâ'nın Ferâid* isimli şerhinin sahibi

Ta'likât âlâ Şerhi'l-Menâr.²³ İsmâil b. Sinân'a bunlar dışında *el-Îkâz* isminde bir eser daha nispet edilmektedir. Bu eser müellife ait değildir.²⁴

2. Ferâidu Mülteka'l-Ebhur

Ferâidu Mülteka'l-ebhur İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin en meşhur eseridir. Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur* isimli muhtasar fıkıh kitabının ilk şerhlerindendir. İsmâil b. Sinân *Ferâid*'in mukaddimesinde eserini *Ferâidu Mülteka'l-ebhur* olarak isimlendirdiğini açıkça ifade etmiştir. *Ferâid* (فرائد) sözlükte, altın ve incinin arasını ayıran bir parça olarak tanımlanmakla birlikte, değerli cevher anlamına da gelen ferîde (فريدة) kelimesinin çoğuludur.²⁵ Bu anlam düşünüldüğünde, “*Mülteka'l-ebhur*'un cevherleri” gibi bir anlama gelmektedir. Müellifin mukaddimesindeki ifadesinden şerhin hicrî 1031'de başlanıp 1035'te bittiği ve Sivas'ta yazıldığı anlaşılmaktadır. İsmâil b. Sinân bu eserini IV. Murad'a ithaf etmiştir.

Ferâidu Mülteka'l-ebhur'un, İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'ye aidiyeti konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Eserin müellif nüshası mevcut olup mukaddimesinde ve hâtimesinde kime ait olduğu açıkça yazılmıştır. Diğer taraftan tabakât ve biyografi eserleri *Ferâid*'in İsmâil b. Sinân'a ait olduğu konusunda hemfikirdirler. Aynı şekilde Damad Efendi'nin yaptığı atıflardan da eserin İsmâil b. Sinân'a ait olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.²⁶

Mültekâ'nın telifi 23 Recep 923'te (11 Ağustos 1517) tamamlanmıştır. *Mültekâ*'yı ilk şerhedenin Halebî'nin öğrencisi Ali b. Ali b. Abdullah el-Halebî'nin (967/1560) olduğu

İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'ye ait olduğu belirtilmektedir. İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'ye nispet edilen bu nüsha ile diğer nüshaların içeriği kıyaslanarak bilgileri verilen bu nüshaların da mezkûr müellife ait olan *Şerhun cedîd li't-tarîkati'l-Muhammediyye* olduğu anlaşılmıştır. İsmâil b. Sinân hakkında yapılan çalışmaların tamamında bu eserin İsmâil b. Sinân'a aidiyeti tespit edilememiştir.

²³ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/337a. İsmâil b. Sinân *Ferâid*'de, ibnü'l-Melek'in (ö. 821/1418'den sonra) *Şerhu'l-Menâr* isimli eserine ta'likat yazdığını, ancak bu eserin hali hazırda müsvedde olarak yanında bulunduğunu beyan etmiştir. Müsvedde olarak yanında bulunduğu tarihi hicrî 1034 olarak vermiştir. Bu tarih vefatından 14 yıl öncedir. Yapılan taramalarda eser bulunamamıştır. Muhtemelen eser günümüze ulaşmamıştır.

²⁴ Osmanlıca bir tefsir olan *el-Îkâz*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın portalında nisbesinin aynı olması sebebiyle sehven İsmâil b. Sinân'ın eseri olarak kaydedilmiştir. Eser 1334 senesinde İstanbul Kanaat Matbaası'nda basılmıştır. Elli sayfadan müteşekkildir. Eserin mukaddimesinde müellif bizzat kendi ismini Muhammed Necib ibn-i Ahmed es-Sivâsî olarak yazmıştır. Bu hata tarafımızdan kuruma bildirildikten sonra düzeltilmiştir. Bk. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/335957>. Fatih Çınar “Sufilerin Raks/Devaranı” isimli makalesinde (s. 328) ve Bayram Kurt *İsmail b. Sinan es-Sivâsî'nin Hâşiye alâ Şerhi'l-İsâm alâ Risâleti'l-İstiâre Adlı Eserinin Tahkiki* (s. 26) isimli çalışmasında bu eseri, Yazma Eserler Kurumu portalındaki bilgiye atıf yaparak, yanlışlıkla İsmail b. Sinân es-Sivâsî'ye nispet etmişlerdir.

²⁵ Muhammed b. Mükerrrem bin Ali İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 3/332; Mecidü'd-dîn ebû Tâhir Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessetü'r-risâle, 2005), 305.

²⁶ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/783.

kaynaklarda yazılmıştır.²⁷ Bu eser günümüze ulaşmamıştır. *Mültekâ*'yı ikinci şerheden Ayşî Mehmed Efendi et-Tirevî'dir (1016/1607). Eserinin ismi *Şerhu Mülteka'l-ebhur* olarak verilmiştir.²⁸ *Mültekâ*'yı üçüncü şerheden Nûreddin Mahmûd b. Berekât ed-Dımaşkî el-Bâkânî'dir (ö. 1003/1594). Eserinin ismi *Mecrâ (Ceryü)'l-enhur alâ Mülteka'l-ebhur*'dur.²⁹ *Mültekâ*'yı dördüncü³⁰ şerheden İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'dir (ö. 1048/1638). Müellif *Ferâid*'i yazma süreci hakkında şunları söylemiştir: “*Ferâid*'i hicrî 3 Şaban 1031 (13 Haziran 1622) yılında yazmaya başladım. Sonra çıkan savaş ve fitnelerden³¹ dolayı iki yıl yedi ay boyunca müsvedde olarak kaldı; hicrî 15 Safer 1035 (16 Kasım 1625) yılında ise tamamladım.”³² Bu bilgiler ışığında *Mültekâ*'ya dördüncü şerhi yazan İsmâil b. Sinân'dır. Yazılan şerhin günümüze ulaşması bakımından değerlendirilirse *Ferâid*, *Mültekâ*'nın üçüncü şerhidir. Ayrıca nüshaların yazı stili, satır sayısı ve sayfa sayısı esas alınarak bir karşılaştırma yapılırsa *Ferâid*, Tirevî'nin şerhinden ve *Mecra'l-enhur*'dan daha hacimli bir eserdir.

Müellif *Ferâid*'i yazma gerekçesini mukaddimede şöyle açıklamıştır:

Bir gün *Mültekâ*'yı müzakere ederken ihvandandır bazıları, mütûn-i erba'ayı içeren, *Hidâye* ve *Mecmau'l-bahreyn*'den de faydalanan bu muhteşem eserin henüz şerhinin yapılmadığını söylediler. Ben de onlara bu eserin şerhini yapmaya kudretimin ve takatimin olmadığını bildirdim. Onlar bu cevabımla ikna olmadılar ve “Allah'ın üzerindeki nimetlerine nankörlük mü yapıyorsun?” diye cevap verdiler. Onlar böyle söyleyince beni öyle ilzam ettiler ki cevap bile veremedim. Bir süre düşündükten sonra *Mültekâ*'ya şerh yazmaya niyet ettim, ancak böyle çok önemli bir işte Veliyyü'l-emirden ya da onun vekilinden izin istemem gerekiyordu. Bunun üzerine dua etmeye başladım. Bir süre sonra uyku ve uyanıklık hali arasında muazzam bir bina inşa etmeye başladım ve bir ses işittim: “Müjdeler olsun bu harika binayı

²⁷ Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1815; Bağdatlı, *Hediiyetü'l-ârifin*, 1/746; Kehhale, *Mu'cem*, 7/154. Şükrü Selim Has tarafından yazılan “*Mülteka'l-Ebhur*” maddesinde ilk şerh yazan öğrencisinin adı, Süleyman b. Ali el-Karamânî (Has, “*Mültekâ*”, 31/548) olduğu şeklindeki bilgi hatalı olmalıdır. Çünkü Karamânî'nin vefat tarihi 924/1518 olup *Mültekâ* 923/1517 tarihinde tamamlanmıştır. Ayrıca kaynaklar tarandığında Süleyman b. Ali el-Karamânî'nin *Mültekâ*'ya şerh yazdığına dair bilgiyi sadece Bağdatlı İsmail Paşa vermiştir. (Bağdatlı, *Hediiyetü'l-ârifin*, 1/402) Bu bilginin verilmesinin sebebi isim karışıklığı olmalıdır. Çünkü Karamânî'nin *Mecmau'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn* üzerine yazdığı bir şerhi vardır. Buradaki *Mültekâ* isminden kaynaklı bir karışıklık söz konusu olmalıdır. Ayrıca bk. Şerafettin Sökülmez, *Süleyman b. Ali el-Karamânî'nin “el-Esi'le ve'l-Ecvice el-Müte'allika bi-Câmi'i'l-Fusûleyn” İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul Üniversitesi, 2021), 15.

²⁸ <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/577>; <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/578>.

²⁹ Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1234; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 105; Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1815; Ziriklî, el-A'lam, 2/41; Kehhale, *Mu'cem*, 12/154; Has, “*Mültekâ*”, 31/549.

³⁰ Bu sıralama *Keşfüz-zunûn*'a göredir. Bk. Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1815.

³¹ İsmâil b. Sinân'ın bahsettiği fitne 1033/1624 yılında vuku bulan Abaza Paşa'nın (ö. 1044/1634) Osmanlı Devleti'ne isyan etmesidir. Erzurum Valisi Abaza Paşa isyanını ilan etmiş ve Sivas ve Ankara'ya girmiştir. Bunun üzerine Sadrazam Hafız Paşa (ö. 1041/1632) orduyla ona doğru yürümüş ve Kayseri yakınlarında Karasu mevkiinde onu mağlûp ederek bu isyanı bastırmıştır. Mücteba İlğürel, “Abaza Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/11-12.

³² İsmail b. Sinan, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/2a-3b.

tamamlayabileceksin ve bundan hazirun ve ğaibun faylanacaklar!" Ayrıca evliya-i kiramdan olduğunu zannettiğim kişiler tarafından da bu iznin çıktığı bilgisini aldım. Bundan sonra Şaban ayının üçünde hicrî 1031 yılında bu eseri yazmaya başladım. Sonra çıkan savaş ve fitnelerden dolayı iki yıl yedi ay boyunca müsvedde olarak kaldı.³³ Safer ayının on beşinde hicrî 1035 yılında ise tamamladım.³⁴

2.1. Ferâid'in Muhtevası ve Önemi

İsmâil b. Sinân *Mültekâ* şerhini yazarken *Mültekâ*'nın içerdiği her konuyu şerhetmiştir. Bundan dolayı *Ferâid* Hanefî klasik fıkıh eserlerinin içerdiği konuların tamamını içermektedir. *Ferâid* iki ciltten müteşekkildir. Birinci cildi kısa bir mukaddime sonrasında *kitâbu't-tahâre* ile başlayıp *kitâbu'l-vakıf* ile bitmektedir. İkinci cildi *kitâbu'l-büyû*' ile başlayıp *kitâbu'l-ferâiz* ile bitmektedir. *Ferâid*, Hanefî mezhebinin fûru-i fıkha dair şerh niteliğini taşıyan metinleriyle karşılaştırıldığında, Bâbertî'nin (ö. 786/1384) *el-İnâye* isimli eseri gibi hacimli bir şerhtir.

İsmâil b. Sinân *Ferâid*'in mukaddimesine besmele, hamdele ve salveyle başlamış, hamdele ve salve kısmını kendinden önceki eserlerde örneği görüldüğü üzere³⁵ berâat-i istihlâl sanatını kullanarak meşhur fıkıh eserlerinin ismiyle yazmıştır.³⁶ Bu isimler müellifin mukaddimesinde geçtiği şekliyle şöyledir: *el-Kenz*, *ed-Dürer*, *el-Hidâye*, *el-Gurer*, *el-Vikâye*, *el-Kifâye*, *el-Bidâye*, *en-Nihâye*, *el-İnâye*, *Mi'râcü'd-dirâye*, *Mülteka'l-ebhur* ve *el-Gâye*.³⁷

Müellif *Ferâid*'inde en çok Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye'si* ve onun şerhi olan Sîgnâkî'nin (ö. 714/1314) *en-Nihâye'si* ve Bâbertî'nin (ö. 786/1384) *el-İnâye'sinden* faydalanmıştır. *Kitâb*, *bâb* ve *fâsil*; birkaç yerde de *matlab* sistematiğini kullanmıştır. Bu iki kitabın sistematiğini aldığı gibi konuların açıklanmasında da bu eserlerden uzun pasajlar alıntılanmıştır. Bu alıntılanmalarını çoğunlukla "keza fi'l-*İnâye* (كذا في العناية), kâle sâhibu'l-*İnâye* (قال صاحب العناية), küllü zâlike mine'l-*İnâye* (كل ذلك من العناية)" gibi ifadeler kullanmış, bazen atıfta bulunmaksızın pasajlar iktibas ettiği de tespit edilmiştir.³⁸ Bununla birlikte İsmâil b. Sinân yaptığı alıntılanmalar sonrasında "yekûlü'l-fakîr (يقول الفقير)" diyerek başlamış; bazen tercih, bazen tenkit ve bazen de ibare açısından incelemelerde bulunmuştur. Bu yönüyle ve alıntılanmaları kompoze etme başarısıyla *Ferâid*'in bir değer kazandığı söylenebilir.

³³ İsmail b. Sinan, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/1b-3a.

³⁴ İsmail b. Sinan, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 2/604b.

³⁵ Mesela Molla Hüsrev, *Mir'ât* şerhinde *Mirkât* metninin mukaddimesini, on dört usul ve on dört fûrû eserinin ismini kullanarak yazdığını belirtmiştir.

³⁶ Eserin mukaddimesi şu şekildedir:

الحمد لمن منح لنا كنز درر الهداية وغرر الوقاية ومقدار الكفاية وعصمنا من جُمان الجهل والغواية في البداية والنهاية. والصلاة على نبيه محمد المخصوص بأكمل العناية ومعراج الدراية وعلى آله وأصحابه الذين خاضوا في ملتقى أبحر الولاية فبعد ما وصلوا إلى الغاية استخرجوا منها فرائد الشرائع بكمال الرعاية. ثم علقوها على أعناق الرجال بسلك الرواية.

³⁷ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/1b.

³⁸ Örneğin bk. İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/24b-25a; 94b-94a.

İsmâil b. Sinân'ın *Ferâid*'i, *Mültekâ* şerhleri arasında ilk hacimli şerhlerdendir. Müellifin kendisinin de belirttiği üzere, şerhini bir ihtiyaç gördüğü için yazmıştır. *Mültekâ* yazılışıyla birlikte Osmanlı coğrafyasının her tarafında ilgi görmüştür. *Mültekâ* anlaşıldığı kadarıyla Sivas'ta da ilgi görmüştür. İsmâil b. Sinân'ın *Ferâid*'e yazdığı mukaddimeden anlaşıldığına göre, o devirde Sivas'ta *Mültekâ*'nın şerhinin olduğu bilinmemektedir. *Mültekâ*'nın muhtasar bir eser olması, İsmâil b. Sinân'ın da ulemadan olması sebebiyle *Mültekâ*'ya bir şerh yazması konusunda ilmiye sınıfından olan dostlarından ısrarlı istekler gelmiştir. Bunun üzerine bu şerhi yazmaya karar vermiştir. Bu açıdan *Ferâid*, *Mültekâ*'nın önemli bir şerhi olarak kabul edilebilir.

Ferâid'in *Mültekâ*'yı, *el-Hidâye*, *en-Nihâye* ve *el-İnâye*'nin sistematiğini uygulayarak şerhetmesi de belirtilmesi gereken önemli bir husustur. *Mültekâ*'nın konuları ve ibareleri açıklanırken özellikle bu üç eserden, diğer hacimli klasik ve kendi dönemine nispetle yeni eserlerden faydalanılarak yazılmış olması, *Mültekâ*'nın klasik fıkıh birikimiyle ve yeni eserlerle bağlantısını da ortaya çıkarmaktadır.

İsmâil b. Sinân *Ferâid*'i şerh ederken hem mezhep içi hem mezhepler arası farklı görüşleri, bu görüşlerin şer'î ve aklî delillerini vermiş ve tartışmış olması açısından da önemlidir. İsmâil b. Sinân'ın akli deliller ya da yorumlara özel bir önem verdiği söylenebilir. Ayrıca ibare tartışmalarından ziyade delil ve delillerin değerlendirmeleri üzerinden tartışmalar açması, kaynak kitapların karşılıklı fikirlerini bir arada vererek kompoze etmesi ve kendi görüşünü de ifade etmesi açısından da önemlidir.

Ferâid'in hacimli bir eser olmasına rağmen, tespit edilebildiği kadarıyla 28 tane yazma nüshasının³⁹ günümüze ulaşması göz önüne alındığında, bu eserin ilim ehli arasında rağbet edilen bir eser olduğunu söylemek mümkündür.

³⁹ Süleymaniye Ktp., Atıf Efendi, nr. 917, 918, 919; Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr.914; Milli Ktp., Adana İl Halk Kütüphanesi, nr. 01 Hk 480; Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 217; Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 235; Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 173; Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 566, 567; Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. B8821, B8822; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1640-001; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1639; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 771, 772; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 925; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 9566; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 610, 4660; Milli Ktp., Samsun İl Halk Kütüphanesi, nr. 55 Hk 1109; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1811; Milli Ktp., Tokat İl Halk Kütüphanesi, nr. 60 Hk 318; Milli Ktp., Nevşehir Gülşehir Karavezir İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 50 Gül-Kara 64; Çorum Hasan Paşa Ktp., Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 1322; Kastamonu Yazma Eser Ktp., KHK, nr. 3241, 3001; Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, nr. BY0000007875, BY0000007877; Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. YY0000005315, YY0000005915; Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. YY0000005316; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 763, 764; Süleymaniye Ktp., Atıf Efendi, nr. 915, 916; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1282, 1283; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 515, 516; Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Kütüphanesi nr. YY0000005118.

Bunlar haricinde Türkiye Yazma Eserler'de Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, YY00004880/6 numaralı bir nüsha eklenmiş ve bu nüshanın İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin *Ferâid* isimli *Mültekâ* şerhi olduğu belirtilmiştir. Eserin görseli mevcuttur. Bu görselin incelenmesi sonucunda bu elyazma eserin *Ferâid* olmadığı anlaşılmıştır.

2.2. Ferâid'de Konuların İşleniş Tarzı ve Sistematiği

Mültekâ klasik fûru-i fıkıh kaynaklarının içerdiği tüm konuları içermektedir. *Ferâid*'de klasik fûru-i fıkıh kitaplarında olduğu gibi ilk konu *kitâbu't-tahâre*'dir. Bu ana başlığın altında buna bağlı konular *bâbu'l-vudu'*, *bâbu'l-gusl* vb. şeklindedir. Bu bâbın altında fasıllar açmıştır. Fasıllarda sadece fasıl yazarak yetinmiş, faslın üst başlıkla ilgisini açıklama olarak yazmıştır. Aynı sistematik diğer konular içinde geçerlidir. Nadir de olsa fasıllar içerisinde alt ayrıntı olan meseleleri matlab şeklinde vermiştir.

Müellif nüshasında başlıklar kırmızı kalemle yazılmıştır. Bu başlıklar altında konuya giriş bağlamında ön bilgiler verilmiştir. *Mültekâ* metninin belli olması için bu metnin üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir. Ardından şerhe başlanmıştır. Şerhte genelde açıklanması gereken ibare ya da dil kuralı söz konusuysa ilkin bunlar izah edilmiş, ardından bunların fıkhi boyutu ele alınmıştır. Şerhler genelde muteber kaynaklardan alıntılar yapılarak yapılmıştır. Birçok yerde birden fazla kitaptan alıntılar yapılmış, bunlar karşılaştırılmış, kompoze edilmiş ve *yekûlü'l-fakîr* (يقول الفقير) diyerek İsmâil b. Sinân kendi tercihini, eleştirisini ya da görüşünü ortaya koymuştur. *Mültekâ*'nın metninde bazen bir kelime bazen bir harf bazen de kelimelerin takdim-tehiri hakkında teklif yapılmış, örneğin, vav (و) ile başlayan metne fâ (ف) ile başlansa,⁴⁰ fâ (ف) ile başlayan metne vav (و) ile başlansa⁴¹ denilerek gerekçeli görüş bildirilmiştir. *Ferâid*'de *Mültekâ*'nın metninin eleştirildiği de olmuştur.⁴²

İsmâil b. Sinân *Ferâid*'de Hanefî imamların görüşlerinin yanı sıra, genellikle İmam Şafiî'nin görüşüne, ara ara İmam Mâlik'in, az da olsa İmam Ahmed b. Hanbel'in ve diğer mezhep imamlarının görüşüne yer vermiştir. Bu görüşleri Hanefî bir bakış açısıyla değerlendirmiş, eleştirmiş ve her zaman (bir konu hariç⁴³) Hanefî mezhebinin görüşünün doğru olduğunu savunmuştur. Hanefî mezhebi müçtehitlerinin görüşlerini de çokça vermiş, onların gerekçelerini vermiş ve müftâ bih görüşü ifade etmiştir. Bazı konularda *Mültekâ*'nın da yaptığı gibi zamana göre fetvanın değişebileceği görüşünden hareket etmiş, kendisinin müftü olması sebebiyle de "Ben böyle fetva veriyorum"⁴⁴ diyerek kendi görüşünü belirtmiştir.

Ferâid'in önemli bir yönü de birkaç eserden yaptığı alıntılamaı birbiriyle uyumlu ve ahenkli bir şekilde yeniden inşa ederek sunma başarısıdır. Yani, bir hüküm için birden çok fakihden yaptığı alıntılarını birbirleriyle uyumlu bir şekilde iktibas etmiştir. Bu uyum

⁴⁰ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/353b.

⁴¹ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/366b.

⁴² Geniş bilgi için bk. Muhammed Emin Ak, *İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin Ferâidu Mülteka'l-ebhur İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili (Kitâbu't-Tahâre-Kitâbu'l-İ'tâk arası)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 30-31.

⁴³ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Ayasofya, 1282), 1/401a-b.

⁴⁴ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/314b.

içerisinde bu alıntıların birbirleriyle ilişkisini tez, sentez ve antitez mantığı içerisinde işlemiştir. En sonda da kendi fikrini vermiştir.⁴⁵

Ferâid' de alıntılama yapılan eserlere eleştiriler de yöneltilmiştir. Bu eleştirilerin *Ferâid'* e değer kazandırmakla birlikte müellifinin ilmi seviyesi hakkında okuyucuya bir fikir verdiği de söylenebilir.⁴⁶

İsmâil b. Sinân *Mültekâ'*nın metninden hareketle güncel meseleleri değerlendirmiş ve çözüm üretmiştir. *Ferâid'* in bu yönü de önemlidir. Zira şerhedilen metnin ibarelerini çözmek ve salt şerhiyle yetinmekle fıkıhın amaçlarından biri olan güncel problemlere çözüm üretme gerçekleşmemektedir. Güncel problemlere çözüm üretmek fıkıhın amaçlarından biri olduğundan, bir şerhte bu özelliğin olması o şerhe değer kazandıracaktır.

İsmâil b. Sinân'ın kendi dönemine nispetle güncel olan bir konu oruçlunun tütün içmesidir. Onun belirttiğine göre kendi döneminde insanlar Ramazan sabahında oruçluken tütün içiyorlar ve bunun orucu bozmadığını düşünüyorlar. Müellif *Mültekâ'*nın metninden hareketle bu meseleyi şöyle çözüme kavuşturmuştur:

Mülteka: Oruçlunun (*Ferâid:* Oruçlu olduğu hatırında olmasına rağmen) boğazına toz, duman ya da sinek girse orucu bozulmaz. *Ferâid:* Kıyasa göre, her ne kadar gıda olmasa da taş ve toprağın boğaza girmesiyle orucun bozulması gibi toz, duman ve sineğin boğaza girmesiyle de orucun bozulması gerekir. İstihsana göreyse, kişi toz, duman ve sineğin boğaza girmesine daima engel olamaz. Mesela insanlarla konuşurken ağzını açmak zorundadır. Böylece bir şeyden kaçınmak mümkün olmayınca o şey affedilmiştir. Fakir (İsmâil b. Sinân) şöyle der: Bu mesele ve delillendirilmesinden şu sonuca varılır: Bir kişi boğazına toz, duman ya da sinek girdirse orucu bozulur. Buradan hareketle oruçlu bir kişi, günümüzde ortaya yeni çıkmış bir durum olmakla birlikte pek çok kişinin mübtela olduğu gibi, Ramazan sabahında tütün dumanı içse orucu bozulur. Çünkü fakihler girme (دخول) ve girdirmenin (إدخال) arasını pek çok konuda ayırmışlardır. Siğnâkî bu bağlamda şöyle demiştir: "Sinek boğaza girdiğinde bu, orucun zıddı olan dışardan insan vücuduna bir şeyi girdirme eylemi olmadığından dolayı oruç bozulmaz."⁴⁷

2.3. Ferâidu Mülteka'l-Ebhur'un Fıkıh Literatüründeki Yeri

*Mülteka'l-ebhur'*un önemli şerhleri arasında *Ferâid'* den önce yazılan *Mecrâ (Ceryü)'l- enhur alâ Mülteka'l-ebhur* isimli eser bulunmaktadır. Bu eser Nûreddin Mahmûd b. Berekât ed-Dımaşkî el-Bâkânî'nin (ö. 1003/1594) eseridir.⁴⁸ Bâkânî bu şerhe hicrî 990 yılında başlayıp hicrî 995 yılında bitirmiştir. Müellif bu eseri Şam/Dımaşk'ta yazmıştır. *Mültekâ'*nın şerhleri arasında

⁴⁵ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/13b-14a.

⁴⁶ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 154a-b.

⁴⁷ İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/224a.

⁴⁸ Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, 1234; İstanbul Müftülüğü Ktp., 105.

yazılış sırası itibarıyla üçüncü, günümüze ulaşması açısından ikinci şerhtir. *Ferâid*'den kırk yıl önce yazılmıştır.

Mecrâ'nın kaynaklarıyla *Ferâid*'in kaynakları hemen hemen aynıdır. Bâkânî'nin *Mecrâ* mukaddimesinde faydalandığı eserleri yazarken *el-Hidâye*, *en-Nihâye* ve *el-Înâye*'yi en başta yazması dikkat çekmektedir. Zira bu üç eser *Ferâid*'in de en önemli kaynaklarındandır. *Mecrâ*, *Ferâid* gibi mukaddimededen sonra *kitâbu't-tahâre* ile başlayıp *kitâbu'l-ferâiz* ile bitmektedir. Bununla birlikte *Mecrâ*'da Halebî'nin *Mültekâ*'ya yazdığı mukaddime şerhedilmişken *Ferâid*'de bu kısım yoktur. *Mecrâ*, *Mültekâ*'nın yaygın şerhlerinden biridir.⁴⁹

Mecrâ'da *Mültekâ* metni parça parça verilmiş, arkasından şerhedilmiştir. Şerhederken muğlak bir kelime varsa bu kelime açıklanmıştır. Harfi cerlerin, zamirlerin ya da cümlelerin öncesiyle bağlantıları kurulmuştur. Şerhte alıntılamanın yapıldığı eserin ismi zikredilmiştir. Diğer mezheplere yer yer atıflar yapılmıştır. *Mültekâ* metninin delilleri zikredilmiş ve bu deliller üzerine açıklamalar yapılmıştır. Müellif kendine ait açıklamalarını "ekûlü (أقول)" diyerek belirtmiştir. *Mecrâ*'da her ne kadar *Ferâid*'deki kadar yoğun ve uzun olmasa da birkaç alıntının bir metin altında kompoze edilme örneği çoktur. Bazen *Mültekâ* metnine eleştiriler yapılmış, bazen yapılan eleştiri karşısında *Mültekâ* metni savunulmuştur. *Mecrâ*'nın ibareleri ve mefhumlarının anlaşılması cihetinden *Ferâid*'le kıyaslandığında *Ferâid* daha kolay ve anlaşılır, *Mecrâ*'l-enhur daha zordur.⁵⁰

Mültekâ'nın *Ferâid*'den sonra yazılan en meşhur şerhi Şeyhîzâde Abdurrahman'ın (ö. 1078/1667), *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur* isimli eseridir. I. cildinin 14 Zilkade 1070 (22 Temmuz 1660), II. cildinin 19 Cemâziyelâhir 1077 (17 Aralık 1666) tarihinde Edirne'de tamamlandığı bilinmektedir. Bu müellif Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin (ö. 1066/1656) damadı olduğu için Damad veya Şeyhîzâde olarak tanınmıştır. Bu eser *Mecra'l-enhur* ve *Ferâid*'e kıyasla orta hacimli bir şerhtir. Bu şerhte klasik şerh usulü kullanılmıştır. Hanefî mezhebinin görüşlerinin yanında diğer mezheplerin görüşlerine de ara ara ve kısaca işaret edilmiştir. *Mecma'u'l-enhur*, Osmanlı döneminde fıkıh kitapları arasında önemli bir konuma sahiptir. *Mecelle*'nin hazırlanmasında sıkça başvurulmuş kaynaklardandır. *Mecelle*'deki yaklaşık 80 maddenin kısmen, 270 maddeninse tamamen *Mültekâ* ve *Mecma'u'l-enhur*'dan alındığı belirtilmektedir. Bu şerhin müstakil olarak ve Haskefî'nin (ö. 1088/1677) *ed-Dürrü'l-müntekâ* adlı *Mültekâ* şerhiyle birlikte pek çok baskısı yapılmıştır.⁵¹

Ferâid hicrî 1035 yılında, *Mecma'u'l-enhur* ise 1077 tarihinde tamamlanmıştır. Aralarında 42 yıl vardır. *Ferâid* Sivas'ta; *Mecma'u'l-enhur* Edirne'de yazılmıştır. Bu coğrafi farklılık Osmanlı'nın başkenti, ilmin ve âlimin merkezi İstanbul'a olan yakınlık açısından

⁴⁹ Has, "Mültekâ", 31/549.

⁵⁰ Örnek için bk. Nûreddin Mahmûd b. Berekât ed-Dımaşkî el-Bakânî, *Mecra'l-enhur alâ Mülteka'l-ebhur* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi, 225), 8a, 170a, 194a; İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Ayasofya, 1282), 1/9b, 1/296b, 1/330a; Ak, *Ferâidu Mülteka'l-ebhur*, 51-55.

⁵¹ Has, "Mültekâ", 31/550; Tahsin Özcan, "Şeyhîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/86.

değerlendirildiğinde *Mecma'u'l-enhur*'un coğrafi açıdan avantajlı bir ortamda yazılmış olduğunu göstermektedir. Şeyhîzâde Abdurrahman'ın Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin damadı olması tanınırlığını artırmıştır. Bu iki özelliğin, kitapların içeriği incelenmeksizin dışarıdan bir bakış açısıyla, *Mecma'u'l-enhur*'un şöhret kazanmasında katkısının olduğu söylenebilir.

Ferâid ve *Mecma'u'l-enhur*'da geleneksel şerh metodu takip edilmiştir. Her ikisinde de kitâb, bâb ve fasıl sistematîği uygulanmıştır. Konuların birbirleriyle olan bağlantıları belirtilmiş, öncelik ve sonralık ilişkilerine de değinilmiştir. *Mültekâ*'da geçen kelimelerin lügavî ve ıstılâhî anlamlarının verilerek okuyucunun lügavî ve ıstılâhî anlamlar arasındaki bağlantıyı inceleme imkânı sunması açısından benzemektedirler. *Ferâid*'in kitâb, bâb ve fasıl girişlerinde; kelime analizlerinde ve konuların açıklanmasında daha geniş, teferruatlı ve pek çok eserden uzun alıntılar yapması sebebiyle, karşılaştırmalı inceleme yapan bir eser olduğu söylenebilir. Ancak bu *Ferâid*'e başvuru kitabı olma özelliği kazandırırken, hacmini artırmış, okunmasını zorlaştırmıştır. Bu sebeplerin, eserin medreselerde ya da özel okumalarda tercih edilen bir kitap olma özelliği kazanmasına engel olduğu söylenebilir. *Mecma'u'l-enhur*'da ise her konuda daha öz ve kısa bilgiler verilmesi sebebiyle tercih edildiği söylenebilir.

Müellif, *Ferâid*'in yazılış sebebini *Mültekâ*'nın şerhinin henüz yapılmamış olmasını sebep gösterirken, *Mecma'u'l-enhur* sahibi, *Mültekâ*'nın pek çok kere şerhedildiğini, ancak bu şerhlerin bir kısmının çok kısa olup anlaşılamadığını, bazılarının ise çok uzun olduğunu söylemiştir. Kendisi yeterli izahat vermekle beraber okuyucuyu yoracak, hacmi artıracak ayrıntıya girmeden bir şerh kaleme almayı istediğini belirtmiştir.⁵² Bu bilgilerden hareketle iki müellifin iddiaları ve amaçları farklıdır. İkisi de amaçlarını gerçekleştirmiş, ancak *Ferâid* hacimli ve teferruatlı olmasından dolayı müracaat kitabı olarak kalmış; *Mecma'u'l-enhur* ise daha kısa ve öz olmasından dolayı günümüzde bile okunmaya ve okutulmaya devam edilmiştir.⁵³

Ferâid'in fıkıh literatüründeki yerini tespit edebilmek açısından kendisine atıfta bulunan eserlere de değinmek gerekmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla *Ferâid*'e atıfta bulunan kitaplardan biri, Şeyhîzâde'nin *Mecma'u'l-enhur* isimli eseridir. Şeyhîzâde *Ferâid*'e pek çok yerde atıfta bulunmuştur. *Ferâid*'e “Kâle sâhibu'l-Ferâid (قال صاحب الفرائد), kemâ fi'l-Ferâid (كما في الفرائد) ve fi'l-Ferâid (في الفرائد)” diyerek atıfta bulunmuştur. Atıflar incelendiğinde dört özellik görülmektedir:

1. *Ferâid*'in görüşünün yanlış ya da hatalı olduğunu ortaya koymak için.⁵⁴

⁵² Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/3.

⁵³ Örnek için bk. İsmâil b. Sinân, *Ferâid* (Esad Efendi, 763), 1/9b, 225b, 346a-b; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/12, 247, 407-408; Ak, *Ferâidu Mülteka'l-ebhur*, 55-59.

⁵⁴ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/12. Diğer bazı örnekler için bk. Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/14; 1/18; 1/22; 1/28; 1/30; 1/39; 1/42; 1/67; 1/68; 1/77; 1/78; 1/80; 1/84; 1/85; 1/99; 1/103; 1/114; 1/115; 1/151; 1/157; 1/192; 1/222; 1/246; 1/262; 1/318; 1/478; 1/492.

2. *Ferâid*'in kendi bütünlüğü içindeki çelişkisini ortaya koymak için.⁵⁵

3. *Ferâid*'in soru sorarak cevaplamadığı yerleri cevaplandırmak için.⁵⁶

4. *Ferâid*'in açıklamakta aciz kaldığı yeri açıklamak için.⁵⁷

Tespit edilebildiği kadarıyla *Ferâid*'e atıfta bulunan kitaplardan bir diğeri, Fâzıl Emîr'in⁵⁸ *Hâşiye ale't-Teshîl* isimli eseridir. *Ferâid*'e, "Kâle fî şerhi'l-Mültekâ el-müsemmâ bi'l-ferâid" diyerek atıfta bulunmuştur. Fâzıl Emîr her iki atıfta da İsmâil b. Sinân'ın görüşünü yanlış bulmuş ve çürütmeye çalışmıştır.⁵⁹

Sonuç

İsmâil b. Sinân'ın, ölüm tarihi ve babasının adı dışında ailesine dair bilgi tespit edilememiştir. Sivas'ta yetişmiş, burada aldığı ilk eğitimin ardından İstanbul'a giderek tahsilini sürdürmüştür. Sultan III. Murad'ın hocası Hoca Sâdeddin'den ders alması ve İstanbul'da müderrisliğe tayin edilmesi ilmî yeterliğinin göstergesidir. Bir süre İstanbul'da ders verdikten sonra Sivas'a dönmüş; ilmî faaliyetlerine burada devam etmiş ve Sivas müftülüğü görevinde bulunmuştur. Tasavvufî bir aileye mensup olup kendisinin de tasavvufî yönü bulunduğu anlaşılmaktadır. İsmâil b. Sinân 1048/1638 yılında Sivas'ta vefat etmiştir.

Ferâidu Mülteka'l-ebhur'un hicrî 1031'de başlanıp 1035'te bittiği ve Sivas'ta yazıldığı anlaşılmaktadır. İsmâil b. Sinân bu eserini IV. Murad'a ithaf etmiştir. *Ferâid*'in müellif nüshası günümüze ulaşmıştır. Hepsî tam olmasa da 28 kadar nüshası bulunmaktadır. Bir tanesi hariç hepsinin durumu iyidir. Böyle hacimli bir şerhin 28 kadar nüshasının bulunması rağbet gördüğü anlamına gelmektedir.

Osmanlı'da mütûn-i erbaa, *Kudûrî, el-Hidâye, ed-Dürrü'l-Muhtâr, Dürerü'l-hukkâm* isimli kitaplar uzun yıllar fıkıh eğitimi, fetvâ ve yargıda esas alınmıştır. Bu eserler arasındaki kapsam ve muhteva farklılıklarının, uygulamaya esas olacak mezhep hükümlerinin belirlenmesinde çeşitli problemler doğurmuştur. *Mülteka'l-ebhur*'un bundan doğan ihtiyacı karşıladığı söylenebilir. *Mültekâ*'nın bu öneminden dolayı, müellifi daha hayattayken şerhedilmeye başlanmıştır. Onlarca şerhi arasında İsmâil b. Sinân'ın şerhi *Ferâidu Mülteka'l-ebhur, Mültekâ*'nın dördüncü şerhi olarak yerini almıştır. İlk şerhler arasında olması ve en hacimli ilk şerh olması *Ferâid*'in en önemli özelliğidir. İsmâil b. Sinân *Mültekâ*'yı şerhetmeye karar verdiği tarihte Sivas'ta *Mültekâ*'nın bir şerhinin olduğunun bilinmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple *Ferâid* bir ihtiyaç sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İsmâil b. Sinân *Mültekâ*'yı şerh ederken Hanefî fıkıh külliyyatından oldukça fazla yararlanmıştır. Bir metni şerh ederken genellikle birçok eserden alıntılama da bulunmuştur. Bu farklı eserlerin görüşlerini birbirleriyle ahenkli bir şekilde kompoze etmiş, kendi görüşünü "Fakir der (يقول الفقير)" diyerek belirtmiştir. Şerhinde genellikle Hanefî mezhebinin görüşünü ve genellikle de müftâ bih görüşü savunmuştur. Bununla birlikte çoğunlukla Şafiîler'in; bazen Mâlikîler'in, Hanbelîler'in ve mensubu kalmamış diğer müçtehitlerin görüşleri ve delilleri aktarılmış, Hanefî kaynaklarda verilen cevaplarla bu

⁵⁵ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/115.

⁵⁶ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/19.

⁵⁷ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/124.

⁵⁸ Kaynaklarda Fâzıl Emîr hakkında geniş bilgi yoktur. Hâşiyesinin mukaddimesinde de kendisinden sadece Fâzıl Emîr diye bahsetmektedir.

⁵⁹ Fâzıl Emîr, *Hâşiye ale't-Teshîl*, ed. H. Yunus Apaydın (İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2024), 1/133-134, 202-206.

deliller çürütölmeye çalışılmıştır. Bu yöntemiyle de *Mültekâ*'nın metninin kaynağı ve delilleri ortaya çıkarılmıştır. Nadiren de olsa diğer mezheplerin görüşünü tercih ettiğı olmuştur.

Birkaç örnekle sınırlı da olsa *Mültekâ* metnine eleştiri yöneltilmiş, “Şöyle olsa daha uygun olurdu” gibi ifadeler kullanılarak görüş bildirilmiştir. Halebî'nin, yaşadığı zamanın problemini çözeceğı düşüncesiyle müftâ bih görüşün yanında verdiği görüşe, “Günümüzde bende böyle fetva verdim” gibi ifadeler kullanılarak destek verildiğı de olmuştur.

İsmâil b. Sinân hükümleri ayetler, hadisler, dil kuralları, fıkıh usulü ve küllî kâideler ile delillendirmede başarılıdır. Ayet, hadis ya da kuralı sadece zikretmekle yetinmemiş, oldukça geniş açıklamalar yaparak okuyucunun anlayışına sunmuştur. Bu yönüyle *Mültekâ*'daki kolay anlaşılabilirlik özelliğini şerhi *Ferâid*'e yansıtmıştır. Hâcminin geniş olması *Ferâid*'e bir başvuru kaynağı olma özelliğı kazandırmıştır.

Bütün bu nitelikler dikkate alındığında *Ferâidu Mülteka'l-Ebhur*, Hanefî fıkıh mirasının anlaşılması ve gelişim çizgisinin izlenmesi açısından önemli bir kaynak konumundadır. İsmâil b. Sinân'ın metot, yaklaşım ve eleştirileri, klasik fıkıh birikiminin Osmanlı ilmiye dünyasında nasıl işlendiğini göstermesi bakımından da ayrıca kıymetlidir. Dolayısıyla eser, hem tarihî-fikhî literatürün hem de Osmanlı dönemi ilmî geleneğinin anlaşılmasında önemli bir başvuru kaynağıdır.

En son olarak Siğnâkî'nin *en-Nihâye*'si, Babertî'nin *el-İnâye*'si Mergînânî'nin *el-Hidâye*'sinin şerhleri olarak nasıl bir öneme sahipse, İsmâil b. Sinân'ın *Ferâid*'inin de *Mültekâ*'nın şerhi olarak o kadar öneme sahip olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Ak, Muhammed Emin. *İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin Ferâidu Mülteka'l-ebhur İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili (Kitâbu't-Tahâre-Kitâbu'l-İ'tâk arası)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Aksoy, Hasan. “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2005), 1-46.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin*. 2 Cilt. İstanbul: el-Maârifü'l-Celîletü fi Matbaatihe'l-Behiyye, 1951.
- Bakânî, Nûreddin Mahmûd b. Berekât ed-Dımaşkî el-. *Mecra'l-enhur alâ Mülteka'l-ebhur*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi, 225.
- Başol, Samettin. “Osmanlı İlmiye Ricalinden Bânî Bir Devlet Adamı: Hoca Sâdeddin Efendi Vakıfları Ve Sunduğı Hizmetler”, *Near East Historical Review* 13/1 (Ocak 2023), 45-66. <https://doi.org/10.20519/divan.495346>
- Çınar, Fatih. “İsmail es-Sivâsî ve Sûfîlerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2009), 323-340.
- Fâzıl Emîr. *Hâşiye ale't-Teshîl*. ed. H. Yunus Apaydın. 2 Cilt. İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2024.
- Fîrûzâbâdî, Mecidü'd-dîn ebû Tâhir Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 2. Basım, 2005.
- Has, Şükrü Selim. “Mülteka'l-ebhur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/548-551. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem bin Ali. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İlgürel, Mücteba. "Abaza Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/11-12. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- İsmâil b. Sinân, es-Sivâsî. Deverân-ı Sûfiyye'nin Câ'iz Olup Olmadığı Hakkında Risâle. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrisah Sultan, 00294-008. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/308254>
- İsmâil b. Sinân, es-Sivâsî. *Ferâidu Mülteka'l-ebhur*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 763.
- İsmâil b. Sinân, es-Sivâsî. *Ferâidu Mülteka'l-ebhur*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1282. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/200553>
- Katip Çelebi. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Musenna, 1941.
- Kehhale, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Müellifin*. Beyrut: Mektebetü'l-Musenna, ts.
- Kurt, Bayram. İsmail b. Sinan es-Sivâsî'nin *Hâşiye alâ Şerhi'l-İsâm alâ Risâleti'l-İstiâre Adlı Eserinin Tahkiki*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Özcan, Tahsin. "Şeyhîzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/86. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Recebü's-Sivâsî. *Hidâyet Yıldızı Şemse'd-din Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*. çev. Hüseyin Şemsi Güneren. İstanbul: Seçil Ofset, 2000.
- Sökülmez, Şerafettin. *Süleyman b. Ali el-Karamânî'nin "el-Esi'le ve'l-Ecvibe el-Müte'allika bi-Câmi'i'l-Fusûleyn" İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET002935.pdf>
- Şeyhîzâde, Abdurrahman. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.